

КРОСКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ КРАЄЗНАВЧОГО ТИПУ ТЕКСТА:
КОНЦЕПТ “СВІЙ\ЧУЖИЙ” ПРОСТІР (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ТА
АМЕРИКАНСЬКОГО (США) КРАЄЗНАВЧИХ ТЕКСТІВ)

Краєзнавчий текст як прагматичний тип тексту є дзеркалом національної свідомості певної нації і містить у собі та, власно кажучи, будується на архетипах, притаманних даній культурі. Вони виражаються в наборі аксеологічних ознак та груп символів, які беруть участь в реалізації прагматичної функції краєзнавчого тексту, тобто в залученні читачів до певної системи культурних цінностей та настанов.

Етнографи та культурологи вже неодноразово підкреслювали, що світова, ареальна і національна культурна символіка не просто групується в певні, не пов'язані підсистеми, а переплітаються між собою, ніби “дублюючи” той чи інший символічний зміст [3, 207]. Тим більш безумовним є такий взаємовплив символічних підсистем всередині цілісного тексту. Специфіка експресивності і емоційності символу полягає у її імпліцитності. Символ діє на носіїв даної культури, бо вони адекватно сприймають його загальнокультурну, надособову, історично задану семантику [4, 23]. Зазначемо, що інтерес до вивчення особливостей функціонування символів у краєзнавчому типі тексту зумовлен тим фактом, що підгрупи символів групуються не хаотично, а лише задля реалізації у тексті певних концептів.

Концепт розуміється, як основний осередок культури в ментальному світі людини та “певний постійний принцип культури”, за допомогою якого людина сама входить у культуру і сама впливає на неї [5,97]. Для краєзнавчого типу тексту поняття концепту набуває додаткового значення, оскільки його реалізація слугує виконанню прагматичної функції тексту, а саме, імпліцитному рекламуванню певного способу життя, доведення переваг певної культури.

Краєзнавчий текст переводить в експліцитний план і підіймає на рівень національного символу імпліцитні суспільні цінності і є як засобом відображення, так і формування національних стереотипів. Міфологізації суспільної свідомості. При спільності надетнічних загальнолюдських цінностей, відмінності в сучасній міфології українського і американського (США) народів зумовлені різними стадіями соціально-економічного розвитку і базуються на опозиції: українська колективістська свідомість – американський індивідуалізм.

На нашу думку основними концептами української та американської культур є опозиція “свій/чужий” як самоусвідомлення етному, “Батьківщина” – зв’язок нації зі своїм минулим, “Харизматична особистість” – обдарована людина, здатна виступити у ролі лідера.

Дана стаття є спробою проведення кроскультурного аналізу українського та американського краєзнавчих текстів на лексико-семантичному рівні з метою виявлення специфіки функціонування символів групи простору, які реалізують концепт “Свій/чужий простір”. Матеріалом дослідження було відібрано український та американський краєзнавчі тексти, рівні за обсягом (біля 200 сторінок) і аналогічні за хронологічними ознаками (17-19 століття). Проблема авторської суб’єктивності світосприцняття вирішена завдяки відбору текстів, автором яких є не один, а група дослідників. Таким чином, спираючись на результати аналізу функціонування символів підгрупи “центр”, які відносяться до найбільш архаїчної та стабільної групи, в українському та американському краєзнавчих текстах, ми зможемо виявити інтегральні та диференційні особливості функціонування концепту “Свій/чужий простір” в відповідних культурах.

Кожна група символів має єдину схему, яка включає ті чи інші зони людського існування: (людина) особистість, людське тіло, одяг, дім, місто, сад, ліс, рідна земля, дорога, дерево, гора, небо [4,24]. Оскільки символічно маркованим

є саме “чужий” простір (“свій” світ виступає у якості фону, “природної норми”), будь-яка антинорма перетворюється на символ “чужого” простору. Тисячоліттями “свій” простір роду визначали природні кордони. Внутрішні – кровні зв’язки, рідство, яке відділяло чужаків від своїх, та зовнішні – перешкоди від подальшого пересування (ліс, гори, річка, болото, пустеля). В будь-якому символічному просторі культури й літератури є “свій” світ і “чужий”. Але “свій” герой, який потрапляє в “чужий” простір, може “заразитися” “чужим” світом, увібрати в себе його якості. Тому будь-яка лбдина, або навіть річ, які відвідали “чужий” світ, завжди знаходяться під підозрою і вимагають спеціальних ритуалів, випробних термінів, аж доки знову не стануть “своїми” [4,104]. “Чужий” простір різко роздвоюється: на світ Бога і його помічників, і світ сатани та його підручних. Відтепер поле битви – не стільки фізичний (як у язицтві), скільки духовний простір людини.

Розглянемо особливості функціонування символів “свого/чужого простору” в українському краєзнавчому тексті. Символи свого/чужого простору у тексті складають 20,9% по горизонталі і 21,6% по вертикалі, звідси – символи свого/чужого простору складають найчастотнішу групу символів (42,5%) в українському краєзнавчому тексті. Розглянемо результати докладніше. Домінуючі підгрупи: “поселення (місто)” (55,7%), наприклад: *Дві підряд блискучі перемоги збудили всю Україну. Піднялись селянські повстання на Київщині, Поділлі, Волині, Лівобережній Україні* [1,115]; “особистість” (19,9%), наприклад: *Надії Б.Хмельницького після укладення російсько-польського перемир’я звернуті до Швеції, але шведський король Карл X Густав не бажав поширення гетьманської влади на Західну Україну. Будучи вже тяжко хворим, Хмельницький намагався зміцнити українську державність запровадженням спадковості гетьманату. У квітні 1657 р. він скликав у Чигирині старшинську раду, яка проголосила сина гетьмана Юрія його наступником* [1,112]; “тіло” (16,9%): *Хоч тепер селяни*

повинні були платити податки і виконувати на користь державі різні повинності, їх становище істотно поліпшилось. Вони були особисто вільними, могли вступити до козацького стану, передавати володіння землею і угіддями в спадщину [1,78]. Менш частотними є “ліс (болото)” (4,5%): Тим часом шведська армія розташувалась на зимівлю в лісах між Десною і Полтавою [1,96]; “дорога” (2,5%): 27 червня 1709 р., у битві під Полтавою шведська армія і загони Мазепи зазнали повної поразки. Карл XII з Мазепою втекли до Туреччини, а решти шведських військ, не знайшовши можливості для переправи, капітулювали біля Перевалочної [1,213]; “рідна земля” (0,5%): В кінці XVII ст. внаслідок міжусобних воєн і вторгнень іноземних армій, що тривали практично без перерви з 1648 р., Україна перебувала у тяжкому стані. Українська автономія з кожним новим гетьманом, з кожною зміною протекторату від Польщі до Росії і від Польщі до Туреччини втрачала свої здобутки, досягнуті всередині XVII ст. [1, 201]. Відсутні підгрупи “одяг”, “дім”, “ферма”, “сад (поле)”, “дерево”, “гора”, “небо”.

Отже, серед символів простору в українському краєзнавчому тексті більше 40% займають символи “свого/чужого” простору. Це свідчить про те, що протягом майже всього свого історичного розвитку держава української нації не мала єдиного центру, країна постійно була розділена на частини, підпорядковані “чужим” центрам, або “центр” штучно нав’язувався українській нації. Територіально поділена, українська держава набувала нові центри, які завжди сприймалися як чужі. Саме тому домінуючою підгрупою символів групи “свого/чужого” простору є “поселення (місто)”. З перевагою у силовій сфері “чужі” лідери експлуатували український народ, чим підіймали прагнення народу до незалежності. Поняття “чужої” “особистості” нерозривно пов’язане з її чужорідною національністю, тому маркованою є також підгрупа символів “тіло”. Українці завжди залишалися на своїй землі, не вдирались загарбницьки в інші країни, не чинили лиха іншим. Несхильність до війни, жага мирного

співіснування – про все це свідчать зовсім немарковані підгрупи символів “ліс (болото)” і “дорога”. Про перевагу духовних цінностей над матеріальними свідчить майже 100% показник функціонування підгрупи “особистість” по вертикалі. Українці завжди характеризувалися як нація єдиної віри з високим рівнем моралі.

В американському краєзнавчому тексті символи “свого/чужого” простору займають 22,6% по горизонталі і 8% по вертикалі; разом символи “свого/чужого” простору в цілому тексті становлять 30,6%, що складає приблизно 1/3 від загалу використаних символів. Домінують в підгрупі по горизонталі: “тіло” (38,3%), наприклад: *Agricultural Indians differed in how they assigned the task of cultivating crops to the sexes. In the Southwest, the Pueblo peoples defined agricultural labor as “men’s work”. In the East, by contrast, Algonkian, Iroquoian, and Muskogean peoples allocated agricultural chores to women* [6,243]; “особистість” (27,4%): *The congress debated the resolution and named a committee composed of Thomas Jefferson, John Adams, Benjamin Franklin, Robert R. Livingston of New York, and Roger Sherman of Connecticut to draft a declaration of independence* [6, 117]; ферма (14,5%): *Throughout the United States the farm community dominated rural America. The farm village was the center of rural life* [6, 57]; “поселення (місто)” (10,6%): *The first English settlers in the valley moved there from Newtown (Cambridge), under the direction of their minister, Thomas Hooker. Connecticut was fertile, though remote from the other English towns. And the wider river promised ready access to the ocean* [6,99]. Менш відмічені: “дорога” – (4,2%): *Since the earliest known humanlike remains have been found in what is now Ethiopia, it is likely that human beings originated in Africa. During many millennia, people slowly dispersed to the other continents. Some crossed a now-submerged stretch of land that joined the Asian and North American continents at the site of the Bering Strait* [6, 56], “сад (поле)” – (1,6%): *By the 1850s New England and Middle Atlantic farmers were successfully*

*adjusting to western competition. They abandoned commercial production of wheat and corn and stopped tilling poor land. Instead they improved their livestock, especially cattle, and specialized in vegetable and fruit production and dairy farming [6, 117]; “рідна земля” – (1,3%): After 1750, Luxury items like silver plates appeared in the homes of the wealthy, and the “middling sort” started to purchase imported English ceramics and teapots [6, 67]; “одяг” – (0,6%): The few clothes issued to slaves were made either of light cotton or a coarse heavy material called osnaburg. Because shoes were normally not issued the weather became cool, slaves frequently contracted parasitic diseases such as hookworm [6, 249]. Відсутні: “ліс (болото)”, “дерево”, “гора”, “небо”. По вертикалі відзначено функціонування лише символів “особистість” (91,1%) і “тіло” (8,9%), наприклад: *Their persistence in using the German Language and their different religious beliefs set them apart. Besides the Catholic majority, significant number of German immigrants were Jewish. And even the Protestants – mostly Lutherans – founded their own churches [6, 184].* Як ми вже зазначали, символи “свого/чужого” простору складають 1/3 від загальної кількості символів простору. Це може бути зрозумілим тому, що розвиток американської історії пов’язаний з захопленням та колонізацією Північно-американського континенту. “Чужий” простір – це навіть територія сусідньої колонії якуб однак необхідно захопити підкорити та приєднати до своєї. Домінують підгрупи символів “тіло” та “особистість”. Велика кількість прикладів людини-лідера пов’язана із прагненням до влади над оформленою адміністративною одиницею. До речі, місцеве населення підкоряється формуванні “великої нації” новим “власником”. Про рівень духовності свідчить високий показник підгрупи “особистість” по вертикалі, проте майже 10% припадає на підгрупу символів “тіло”. Це доводить існування безлічі релігійних деномінацій, які були сформовані для реалізації і закріплення нових норм моральної поведінки молодій американській нації.*

Чітко розділити стару і нову, свою і чужу культуру в соціумі майже неможливо, бо відомо, що однією з властивостей таких нелінійних систем є здатність забувати своє минуле. Щоб зрозуміти соціум цілком, необхідно розкодувати хоча б деякі фрагменти його родової пам'яті, навчитись зчитувати інформацію про нього, яка живе з нами у різноманітних формах (Донченко: 8). Тому, одним із завдань лінгвокультурологічних та кроскультурних досліджень, зокрема, краєзнавчого типу тексту має стати вивчення впливів і причинних зв'язків, що їх можна належним чином пояснити як комплексні реакції на долю і навколишнє середовище.

Список літератури

1. Алексеев Ю.М., Вертегел А.Г., Даниленко В.М. Історія України. – К.: МНВП “Теал”, 1993. – 232с.
2. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія. – К.: Либідь, 2001. – 334с.
3. Новикова М. Діалог з предківщиною//Ойкумена. – 1992. - №2. – С.202-217.
- 4.Новикова М., Шама И. Символика в художественном тексте. Символика пространства. – Запорожье: СП «Верже», 1996. – 173с.
- 5.Степанов Ю. Константы: словарь русской культуры. – М.: Академический проект, 2001. – 990с.
6. Norton M., Katzman D., Escott P., Chudacoff H., Paterson T. And others. A People and a Nation. A History of the United States (vol.A). – Boston: Houghton Mifflin Company, 1988. – 328p.

Анкета учасника

Прізвище: Демецька Владислава Валентинівна

Посада...: докторант, доцент, кандидат філологічних наук

Адреса: м.Херсон, 73013, вул. 40 років Жовтня, буд. 21а, кв. 12

Дом.тел.: (0552) 26 49 79; **e-mail:** vdemetskaya@mail.ru

Назва статті: Кроскультурний аналіз краєзнавчого типу тексту: концепт “свій/чужий” простір (На матеріалі українського та американського (США) краєзнавчих текстів)

Планую виступити на:

секційному засіданні: Мовні явища в аспекті інтерпретації

© Демецька В., 2004

© Демецька В., 2004

© Демецька В., 2004